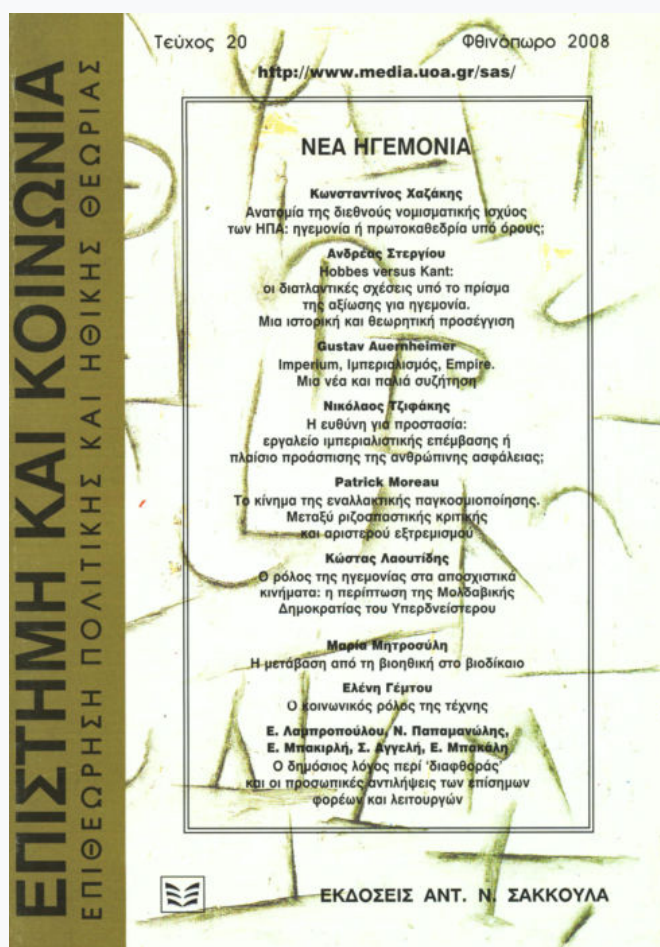

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 20 (2008)

Νέα ηγεμονία

Ο δημόσιος λόγος περί "διαφθοράς" και οι προσωπικές αντιλήψεις των επίσημων φορέων και λειτουργών

Έφη Λαμπροπούλου, Νίκος Παπαμανώλης, Εριφύλη Μπακιρλή, Στέλλα Αγγελή, Ελευθερία Μπακάλη

doi: [10.12681/sas.526](https://doi.org/10.12681/sas.526)

Copyright © 2015

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λαμπροπούλου Έ., Παπαμανώλης Ν., Μπακιρλή Ε., Αγγελή Σ., & Μπακάλη Ε. (2015). Ο δημόσιος λόγος περί "διαφθοράς" και οι προσωπικές αντιλήψεις των επίσημων φορέων και λειτουργών. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 20, 219–240. <https://doi.org/10.12681/sas.526>

Ο δημόσιος λόγος περί 'διαφθοράς' και οι προσωπικές αντιλήψεις των επίσημων φορέων και λειτουργών*

Έφη Λαμπροπούλου, Νίκος Παπαμανώλης, Εριφύλη Μπακιρλή,
Στέλλα Αγγελή, Ελευθερία Μπακάλη**

1. Εισαγωγή

Το ευρωπαϊκό ερευνητικό πρόγραμμα με γενικό τίτλο 'Η πολιτισμική διάσταση της διαφθοράς-η σημασία των αντιλήψεων για τη διαφθορά στην πρόληψή της' συντονίζεται από το Πανεπιστήμιο της Κόνσταντς, Γερμανία, και από ελληνικής πλευράς συμμετέχει το Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Στόχος του προγράμματος είναι η συγκριτική μελέτη των αντιλήψεων για τη διαφθορά μεταξύ των κρατών υπό ένταξη (όταν ξεκίνησε το πρόγραμμα, εν τω μεταξύ ήδη ενταγμένων) στην Ε.Ε., Βουλγαρία και Ρουμανία, των υποψήφιων μελών της, Τουρκία και Κροατία, και των κρατών-μελών της, Γερμανία, Ελλάδα και Ηνωμένο Βασίλειο. Η διεξαγωγή της έρευνας θεωρήθηκε αναγκαία για την ενίσχυση της διεύρυνσης και ολοκλήρωσης της Κοινότητας.

Οι πολιτικές πρόληψης οι οποίες έχουν προταθεί μέχρι τώρα στην Ε.Ε. και εφαρμοστεί στα κράτη-μέλη βασίζονται κυρίως σε νομοθετικά, διοικητικά και κατασταλτικά μέτρα. Αυτά ξεκινούν από έναν ορισμό της διαφθοράς που αναπτύχθηκε σε πολιτικούς και διοικητικούς κύκλους. Ακολούθηθηκε, δηλαδή, μια διαδικασία εννοιολόγησης του φαινομένου 'από πάνω

* Sixth Framework Research Programme of the European Commission, Priority 7, FP6-2004-CITIZENS-5, SPECIFIC TARGETED RESEARCH PROJECT. Βλ. επίσης σχετικά Γιαννακόπουλος 2005.

** Η Έφη Λαμπροπούλου είναι Καθηγήτρια Εγκληματολογίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών Ο Νίκος Παπαμανώλης είναι Διοικητικός επιστήμων-Ιστορικός. Η Ελευθερία Μπακάλη είναι Διοικητικός επιστήμων-Οικονομολόγος. Οι Στέλλα Αγγελή και Εριφύλη Μπακιρλή είναι Κοινωνιολόγοι-ΜΑ Εγκληματολογίας.

προς τα κάτω'. Η ιδιαιτερότητα της έρευνας συνίσταται ακριβώς στην αντιστροφή, επιδιώκει δηλαδή να αναλύσει τις απόψεις για τη διαφθορά από 'κάτω', από τη βάση τους. Η έρευνα δεν εξετάζει τη φύση της διαφθοράς, αλλά τις αντιλήψεις για τη διαφθορά των πολιτικών και διοικητικών υπευθύνων για τη λήψη αποφάσεων, των φορέων απονομής δικαιοσύνης, της αστυνομίας, σε συνδυασμό με τις απόψεις των μη κυβερνητικών οργανώσεων και των μέσων μαζικής ενημέρωσης στις εν λόγω χώρες, λαμβάνοντας υπόψη πολιτισμικά στοιχεία, κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες που ενδεχομένως επηρεάζουν αυτές τις απόψεις.

Το ερευνητικό πρόγραμμα ξεκινά από την υπόθεση ότι οι διαφορετικές αντιλήψεις για τη διαφθορά οι οποίες προσδιορίζονται από τις γενικότερες συνθήκες μιας χώρας, επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τη θεματοποίηση του προβλήματος σ' αυτήν και κατ' επέκταση την επιτυχία οποιονδήποτε μέτρου πρόληψης.

2. Οι περιπτώσεις της πρώτης ερευνητικής φάσης

Σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές του ερευνητικού προγράμματος, εκτός από το γενικό θεσμικό και κανονιστικό πλαίσιο, όλες οι χώρες είχαν μια κοινή υπόθεση να μελετήσουν: τη χρηματοδότηση των κομμάτων. Στη συνέχεια, κάθε χώρα έπρεπε να προσδιορίσει κάποια άλλη ή άλλες υποθέσεις με τις οποίες, αφενός, θα κάλυπτε όσο το δυνατόν περισσότερες ομάδες-στόχους (οικονομία, αστυνομία, δημόσια διοίκηση κ.λπ.) τους οποίους δεν κάλυπτε η πρώτη, αφετέρου, το υλικό θα ήταν ενδεικτικό των απόψεων των εκπροσώπων αυτών των ομάδων. Αντίστοιχη ήταν και η μεθοδολογία (ανάλυση περιεχομένου των κειμένων με συγκεκριμένο λογισμικό πρόγραμμα: Atlas-ti 5.0), με βασική επιστημονική αρχή την επικέντρωση στον λόγο περί διαφθοράς και όχι στην απόδοση αξιολογικών κρίσεων ή τη διερεύνηση της υπόθεσης. Με άλλα λόγια, δεν μας ενδιαφέρει η ουσία, η αλήθεια ή όχι των γεγονότων, αλλά η συζήτηση, ο λόγος και οι αντιδράσεις γι' αυτά.

Ως προς τη χρηματοδότηση των κομμάτων η αναζήτηση μάς οδήγησε στην υπόθεση για τους 'κρυφούς' λογαριασμούς του κόμματος της ΝΔ και του τότε προέδρου της, που απασχόλησε την κοινή γνώμη στις αρχές της δεκαετίας του 1990, για δεύτερη φορά το 2001 και περιστασιακά μέχρι τις αρχές του 2006. Δεύτερη υπόθεση εργασίας της έρευνας αποτέλεσαν οι 'πα-

ράνομες ελληνοποιήσεις' που ήλθαν στο φώς της δημοσιότητας το καλοκαίρι του 2000.

Εξετάστηκαν κείμενα (πρακτικά της Βουλής, πορίσματα και εκθέσεις επιτροπών, δημοσιεύματα του Τύπου, αρχεία ειδήσεων, εισαγγελικά πορίσματα, δικαστικές αποφάσεις κ.λπ.) γενικά για το φαινόμενο της διαφθοράς και ειδικότερα για τις συγκεκριμένες υποθέσεις. Τα παρακάτω αποτελέσματα είναι μια συνοπτική παρουσίαση της έρευνας στην πρώτη φάση της, η οποία αφορά μόνο κείμενα, όσο και στη δεύτερη, η οποία αφορά συνεντεύξεις με εκπροσώπους των ομάδων-στόχων.

2.1. Χρηματοδότηση των κομμάτων και υπόθεση MAYO

Η υπόθεση MAYO καλύφθηκε από όλα τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και εκτενεστέρα από τον Τύπο. Όχι μόνο γιατί εμπλέκονταν τα δύο μεγαλύτερα κόμματα σε μία δύσκολη φάση για τη χώρα (1989-1990), αλλά και γιατί η υπόθεση εξελίχθηκε σε προσωπική σύγκρουση δύο κορυφαίων πολιτικών. Η χρονική αφετηρία των αναλύσεων μας ήταν το 2001 και μετά, επειδή η υπόθεση εξελίχθηκε δικαστικά αυτό το διάστημα. Επίσης, διότι μεγάλο μέρος του υλικού ήταν προσβάσιμο ηλεκτρονικά, όπως ο Τύπος, τα πρακτικά της Βουλής, η νομοθεσία κ.λπ.

Οι κατηγορίες αφορούσαν ένα συνολικό ποσό 1,65 εκατομμυρίων δολαρίων ΗΠΑ που είχε αφενός μεταβιβαστεί στη ΝΔ και αφετέρου δοθεί στον τότε πρόεδρό της Κωνσταντίνο Μητσοτάκη την περίοδο 1985 έως 1993. Τα χρήματα προέρχονταν από τροφοδότη λογαριασμό στη Royal Bank of Scotland του Λονδίνου και είχαν προέλευση την παράκτια εταιρεία (ελληνικών συμφερόντων) Mayo Investments Corporation με έδρα τη Μονρόβια της Λιβερίας, στο πλαίσιο ενός προγράμματος χρηματοδότησης του κόμματος της ΝΔ με την κωδική ονομασία 'Δημοκρατική Αλληλεγγύη'. Αρχικά δεν φάνηκε να κατατίθενται όλα τα ποσά στους λογαριασμούς της ΝΔ, ούτε ο ρόλος της εταιρείας να είναι σαφής.

Η υπόθεση έγινε γνωστή μετά τις εκλογές του 1993 με αφορμή τη διάρρηξη των σχέσεων του Κ. Μητσοτάκη με τον εκδότη Αριστείδη Αλαφούζο και καταγγελίες του τελευταίου ότι τα χρήματα που είχε δώσει ύστερα από παράκληση του τότε αρχηγού της ΝΔ, δεν φαινόταν να είχαν κατατεθεί στα ταμεία του κόμματος.

Το 1994 συγκροτείται προανακριτική επιτροπή της Βουλής, ωστόσο η κυβέρνηση κλείνει το όλο ζήτημα.

Μετά από επτά χρόνια, τον Οκτώβριο του 2001, το ζήτημα επαναφέρεται από τον απερχόμενο (εκείνη την περίοδο) υπουργό ΠΕΧΩΔΕ, Κώστα Λαλιώτη, ενδεχομένως ως αντιπερισπασμός στις κατηγορίες Μητσοτάκη για θέματα ευθύνης του τότε υπουργού (Κτηματολόγιο, καθυστέρηση στην κατασκευή και ολοκλήρωση του νέου αεροδρομίου των Σπάτων). Αυτή την περίοδο παραδίδεται η έκθεση των διεθνούς ελεγκτικού οίκου Ernst & Young, ο οποίος διαπιστώνει ότι το ελληνικό Δημόσιο ωφελήθηκε 100 δισεκατομμύρια δραχμές (293 εκατομμύρια ευρώ) από την επαναδιαπραγμάτευση της (συναφθείσας -αν και ερρίζεται- αλλά πάντως συμφωνηθείσας επί κυβέρνησης ΝΔ) σύμβασης από την κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ και τον υπουργό ΠΕΧΩΔΕ Κ. Λαλιώτη με το γερμανικό κονσόρτσιουμ Hochtief. Σε αυτό το κλίμα ο κ. Λαλιώτης συνέδεσε τον επίτιμο πρόεδρο της ΝΔ και την οικογένειά του με την υπεράκτια εταιρεία και τόνισε ότι το θέμα πρέπει να επανεξεταστεί.

Τον ίδιο μήνα (Οκτώβριος 2001) επιλαμβάνεται της υπόθεσης και ξεκινάει προκαταρκτική εξέταση ο εισαγγελέας πρωτοδικών Δημήτριος Παπαγγελόπουλος. Παράλληλα, την υπόθεση εξετάζει και η Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας.

Ο πρώην αρχηγός της ΝΔ αρνείται διαρκώς κάθε σχέση και γνώση. Τον Δεκέμβριο 2001, ο Κων/νος Μητσοτάκης σε συνέντευξή του σε ιδιωτικό τηλεοπτικό σταθμό, ομολογεί την ύπαρξη του συγκεκριμένου λογαριασμού, τη σχέση της ΝΔ με τη Mayo, καθώς και τη λήψη των συγκεκριμένων ποσών για το κόμμα του.

Σύμφωνα με πληροφορίες του Τύπου αλλά και τις εκ των υστέρων εξηγήσεις του Κ. Μητσοτάκη, τα χρηματικά αυτά ποσά διοχετεύτηκαν στη ΝΔ από 'φίλους' του κόμματος και προς ενίσχυση της προεκλογικής εκστρατείας την περίοδο 1989-1990 και η Mayo είχε αναλάβει να συγκεντρώσει χρηματοδότες (οι οποίοι για λόγους φορολογικούς δεν επιθυμούσαν την επώνυμη κατάθεση των χρηματικών ποσών στο κόμμα, αλλά τα κατέθεταν μέσω της συγκεκριμένης off shore εταιρείας) και να υποστηρίξει οικονομικά το προεκλογικό έργο της ΝΔ.

Τον Ιούλιο του 2002 η υπόθεση μπαίνει στο αρχείο επειδή 'δεν υπάρχει κανένα απολύτως στοιχείο τελέσεως αξιοποιούν πράξεως', σύμφωνα με το πόρισμα του εισαγγελέα (11.7.2002).

Τον Δεκέμβριο του 2002 οι Κ. Μητσοτάκης και Κ. Λαλιώτης καταθέτουν αγωγές εκατέρωθεν για ηθική βλάβη λόγω συκοφαντικής δυσφήμισης, λαμβανομένου υπόψη ότι είχε παρέλθει η πενταετία για προσφυγή στα ποινικά δικαστήρια και το αδίκημα της συκοφαντικής δυσφήμισης είχε παραγραφεί. Και τον Απρίλιο 2003 το πρωτοβάθμιο δικαστήριο καταδικάζει τους Κ. Μητσοτάκη και Κ. Λαλιώτη σε αμοιβαία υψηλή αποζημίωση (294 χιλ. και 59 χιλ. ευρώ αντιστοίχως). Μεταξύ Ιουλίου και Σεπτεμβρίου 2003 ασκούν και οι δύο έφεση στην πρωτόδικη απόφαση και τον Ιούνιο 2005 το εφετείο μειώνει την αποζημίωση περίπου στο ένα τρίτο της αρχικής για τον καθένα (100 χιλ. και 22 χιλ. ευρώ).

2.2. Απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας και 'παράνομες ελληνοποιήσεις'

Η υπόθεση των 'παράνομων ελληνοποιήσεων', όπως ονομάστηκε η απόκτηση με παράνομο τρόπο της ελληνικής ιθαγένειας, αφορούσε τη λειτουργία ενός δικτύου έκδοσης πλαστών πιστοποιητικών, κυρίως προς υπηκόους των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών οι οποίοι εμφανίζονταν ως εκπαιδευμένοι Έλληνες ποντιακής καταγωγής.

Το γεγονός ήρθε στην επιφάνεια τον Αύγουστο του 2000, όταν ένα πλαστό πιστοποιητικό υπηκοότητας βρέθηκε στην κατοχή ενός άντρα στο νησί της Πάρου. Η αρχική έρευνα οδήγησε σε νέα δεδομένα, αποκαλύπτοντας την επί τριετία ύπαρξη μιας ουσιαστικά μικρής βιομηχανίας έκδοσης πλαστών πιστοποιητικών, η έδρα της οποίας βρισκόταν στη βόρεια Ελλάδα.

Ο αριθμός των εμπλεκόμενων καθώς επίσης οι διαστάσεις που έλαβε σταδιακά η υπόθεση κινητοποίησαν τα ΜΜΕ και υποχρέωσαν τα πολιτικά κόμματα να λάβουν θέση. Αρχικά η ΝΔ, τότε κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης, συγκρότησε εξεταστική επιτροπή από μέλη του κόμματος, υπό την προεδρία του βουλευτή της, Κωνσταντίνου Σημαιοφορίδη. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας της εν λόγω επιτροπής, χιλιάδες αλλοδαποί, προερχόμενοι ιδίως από τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, είχαν αποκτήσει με παράνομο τρόπο και πλαστά πιστοποιητικά την ελληνική ιθαγένεια κυρίως πριν από τις εθνικές εκλογές του 2000.

Οι παραπάνω ισχυρισμοί οδήγησαν στην παρέμβαση του εισαγγελέα πρωτοδικών Ισιδώρου Ντογιάκου. Το πόρισμά του στοιχειοθετεί ευθύνες στην ηγεσία των υπουργείων Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Εξωτερικών και Δημόσιας Τάξης, για αδυναμία εφαρμογής των απαιτούμενων μέτρων και διατάξεων που αφορούν τη διαδικασία απόδοσης της ελληνικής ιθαγένειας, καθώς και για πλημμελή έλεγχο των σχετικών ενεργειών (20.11.2001).

Όπως ήταν αναμενόμενο, το πόρισμα του εισαγγελέα προκάλεσε αλυσιδωτές αντιδράσεις και εντάσεις στον χώρο των κομμάτων, ιδίως μεταξύ του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ. Η τελευταία πρότεινε τον Ιανουάριο του 2002 στη Βουλή τη σύσταση κοινοβουλευτικής εξεταστικής επιτροπής για το συγκεκριμένο θέμα, η οποία πρόταση καταψηφίστηκε κλείνοντας την έρευνα της σχετικής υπόθεσης.

Τα αποτελέσματα από την ανάλυση των κειμένων και για τις δύο υποθέσεις αναφέρονται στην επόμενη παράγραφο.

Ο επίσημος λόγος περί διαφθοράς ...των πολιτικών και της πολιτικής

Όσον αφορά την πρώτη υπόθεση της χρηματοδότησης, ο δημόσιος λόγος των πολιτικών και γενικά της πολιτικής αλλά και οι απόψεις τους για τη διαφθορά διαφοροποιούνται όταν προκύπτει μια συγκεκριμένη υπόθεση. Ο λόγος γίνεται τότε κομματικός, παραταξιακός, με συχνές αναφορές στη 'διαπλοκή' και τη 'διαφθορά' ως σύγχρονο φαινόμενο και άμεσα συνδεδεμένο με τη σύγχρονη κοινοβουλευτική πρακτική.

Στα πρακτικά της Βουλής εκείνης της περιόδου η υπόθεση είναι ουσιαστικά ανύπαρκτη, το πιθανότερο λόγω της εξέλιξης της εισαγγελικής έρευνας. Το υλικό μας για τον λόγο των πολιτικών σχετικά με το θέμα προέρχεται από τα μέσα ενημέρωσης και ιδίως τον Τύπο.

Από την άλλη πλευρά, είναι ενδιαφέρουσα η διαφοροποίηση των δημόσιων δηλώσεων των βουλευτών και των επιχειρημάτων τους στις συζητήσεις στη Βουλή με βάση τα πρακτικά και την Επιτροπή Διαφάνειας. Και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει σαφής διαφορά του ΚΚΕ από τα υπόλοιπα κόμματα του Κοινοβουλίου.

Στις εκθέσεις της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας ο όρος *διαφθορά* εμφανίζεται συχνά (αντίστοιχα και ο όρος *διαπλοκή*), χωρίς όμως ακριβή εννοιολόγησή του (τουλάχιστον στα κείμενα που είχαμε

στη διάθεσή μας), ούτε κάποιου είδους εσωτερική διάκριση ('μικρή'/μεγάλη ή σοβαρή διαφθορά). Η σημασία του όρου θεωρείται δεδομένη από τα μέλη της και μάλλον συγχέεται –σε κάποιον βαθμό– με την έννοια της διαπλοκής. 'Γενεσιουργές' αιτίες (κατά την άποψη της Επιτροπής) του 'προβλήματος της διαφθοράς' είναι η γραφειοκρατία, η πολυνομία, η περιπλοκότητα των διαδικασιών της δημόσιας διοίκησης, η μειωμένη ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας σε συνδυασμό με εγγενή προβλήματα του συστήματος απονομής δικαιοσύνης, η ολοένα και μεγαλύτερη αυτονόμηση των ΜΜΕ από τους μηχανισμούς δημόσιου ελέγχου, η συνεχώς αυξανόμενη συμπίεση του πολιτικού λόγου και εν γένει της πολιτικής με τον λόγο των Μέσων και της αγοράς, ο υπερκερασμός των υπαρχουσών μεθόδων ελέγχου από σύγχρονες εκφράσεις οργανωμένων μορφών παραβατικότητας και η μειωμένη ατομική ηθική.

Στην εισήγηση της Επιτροπής του 2000 ('Θεσμικοί κανόνες για την ίση μεταχείριση κομμάτων και υποψηφίων κατά την προεκλογική περίοδο και για τη διαφάνεια στη χρηματοδότηση και τις δαπάνες') γίνεται σαφής αναφορά σε ζητήματα αδιαφάνειας, διαπλοκής συμφερόντων, παρανομιών και καταχρήσεων. Ο όρος διαφθορά δεν διατυπώνεται σαφώς, ωστόσο υπονοείται ως βασικό προσδιοριστικό γνώρισμα του υπάρχοντος συστήματος εκλογικού αγώνα.

Τα κόμματα στα προεκλογικά τους προγράμματα (2000-04, 2004-08) αλλά και στις δηλώσεις των αρχηγών τους διαφοροποιούνται αρκετά. Η ΝΔ στο προεκλογικό της πρόγραμμα χρησιμοποιεί δραματικές και ακραίες εκφράσεις όσον αφορά τη διαφθορά. Κατηγορεί δε τη Δημόσια Διοίκηση στο σύνολό της, χωρίς να γίνεται συγκεκριμένη.

Ο λόγος του ΠΑΣΟΚ είναι λιγότερο συναισθηματικός και περισσότερο επικοινωνιακός χωρίς να απουσιάζουν οι υπερβολές, αλλά σε καμιά περίπτωση δεν επιδιώκει να προκαλέσει ανησυχία και ένταση, όπως η ΝΔ. Γενικά αναφέρεται στις ελλείψεις των πρακτικών ελέγχου και συνδέει τη διαφάνεια με τη μεταρρύθμιση του πολιτικού συστήματος. Πάντως, η συχνότητα της χρήσης του όρου αυξάνεται στο προεκλογικό πρόγραμμά του 2004-08.

Διαφορά υπάρχει μόνο στα κείμενα του ΚΚΕ, όπως προαναφέρθηκε, τα οποία είναι τεκμηριωμένα και συμπαγή. Το ΚΚΕ θεωρεί ότι η ('μεγάλη') διαφθορά είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη δομή των δυτικών δημοκρατιών

και αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό τους. Συγκεκριμένη αναφορά στη διαφθορά γίνεται μόνο στο προεκλογικό πρόγραμμα του 1993, όπου αυτή συνδέεται με τις κρατικές προμήθειες, τον κοινοβουλευτικό έλεγχο, τη δημόσια διοίκηση (‘ρουσφέτι’, ‘κομματικοποίηση’), την αστυνομία, τη δικαιοσύνη και την υγεία. Τα υπόλοιπα κείμενά του αφορούν τη χρηματοδότηση των κομμάτων.

Ούτε ο Συνασπισμός στις εκλογικές διακηρύξεις του (1993, 1996, 2000, 2004) αναφέρεται ιδιαίτερα στη διαφθορά αλλά στη διαφάνεια, την οποία συνδέει με την ανασυγκρότηση του κράτους και το ιδιοκτησιακό καθεστώς των ΜΜΕ. Στη Βουλή και τις δηλώσεις τους για τη διαφθορά, οι εκπρόσωποι του χρησιμοποιούν υψηλούς τόνους και ζωηρές εκφράσεις, συμμεριζόμενοι τις απόψεις των δύο μεγάλων κομμάτων.

Όσον αφορά τη δεύτερη υπόθεση, η μικρή κοινοβουλευτική πλειοψηφία η οποία εξασφάλισε την επανεκλογή του ΠΑΣΟΚ στην κυβέρνηση το 2000, ενίσχυσε ακόμη περισσότερο από την πλευρά της αξιωματικής αντιπολίτευσης τις κατηγορίες για άμεση εμπλοκή του –και του ελεγχόμενου από αυτό κρατικού μηχανισμού– σε αδιαφανείς διαδικασίες.

Στα κείμενα που αναλύθηκαν, οι αλλοδαποί, ανεξαρτήτως προέλευσης, στους οποίους δίνεται η δυνατότητα να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια με ταχείες διαδικασίες αποτελούν, στη λογική των κομμάτων, δυνητικούς ψηφοφόρους, δηλαδή μια σημαντική σε αριθμό εν δυνάμει πολιτική πελατεία. Ειδικότερα δε, το γεγονός ότι οι συγκεκριμένοι άνθρωποι προέρχονταν από την πρώην ΕΣΣΔ –οι άλλοτε εκπατρισμένοι ‘αδελφοί’– τους καθιστούσαν δυνητικούς ψηφοφόρους συγκεκριμένου κόμματος και γι’ αυτό αντικείμενο αντιπαράθεσης από τα υπόλοιπα κόμματα και κυρίως την αξιωματική αντιπολίτευση. Παράλληλα, οι παράνομες διαδικασίες της συγκεκριμένης περίπτωσης μαζί με το θέμα της γενικότερης μεταναστευτικής πολιτικής, αποτελούσαν ‘ιδανικό πεδίο’ πολιτικής αντιπαράθεσης και ρητορείας.

Από την επεξεργασία του υλικού αναφοράς (κοινοβουλευτικές συζητήσεις, πόρισμα της εξεταστικής επιτροπής Σημαιοφορίδη, κοινοβουλευτικές συζητήσεις επ’ ευκαιρία της ψήφισης του νόμου 2910/2001, σχόλια της Εθνικής Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα) διακρίνονται ορισμένες ενδιαφέρουσες ομοιότητες στον λόγο των κομμάτων για τη διαφθορά, όπως και στην πρώτη υπόθεση που αναλύθηκε, αλλά και διαφορές.

Συγκεκριμένα, το κόμμα της ΝΔ, μάλλον λόγω του ρόλου του ως αξιωματικής αντιπολίτευσης παρά λόγω ιδεολογικών στερεοτύπων ή /και καταβολών, χρησιμοποιεί περισσότερο πολεμικό και δημαγωγικό λόγο, εντούτοις αρκετά απολιτικό που στοχεύει μάλλον στο θυμικό του πολίτη (ακροατή, αναγνώστη και τηλεθεατή) και λιγότερο στην ενεργοποίηση της κριτικής δυνατότητάς του. Παράλληλα, με λεκτικά σχήματα γίνεται προσπάθεια να δραματοποιηθεί η όλη κατάσταση και να τις δοθούν υπερβολικές διαστάσεις.

Από την άλλη πλευρά, το κυβερνών τότε κόμμα του ΠΑΣΟΚ εκφράζεται με έναν αισθητά ηπιότερο τρόπο: αρνείται την άμεση ευθύνη και υποβιβάζει τη σημασία της υπόθεσης. Συνδέοντας το γεγονός των παράνομων ελληνοποιήσεων με τη χρονική περίοδο της μαζικής εισόδου ξένων μεταναστών στη χώρα (1990-1993), η οποία ταυτίζεται με τη διακυβέρνηση της ΝΔ, προσπαθεί με αυτόν τον τρόπο όχι τόσο να κατανείμει το ζήτημα των πολιτικών ευθυνών, αλλά να αποσειεί και, εν ανάγκη, να αμβλύνει τις ευθύνες της ίδιας της κυβέρνησης για τη συγκεκριμένη υπόθεση, παρουσιάζοντας τις παράνομες ελληνοποιήσεις ως αναπότρεπτη συνέπεια της προηγούμενης κατάστασης. Καθώς, ωστόσο, απομακρυνόμαστε από την καθαυτό υπόθεση των παράνομων ελληνοποιήσεων και εξετάζουμε συνολικά το ζήτημα της μεταναστευτικής πολιτικής, παρατηρούμε ότι η εκφορά του πολιτικού λόγου των δύο κομμάτων εξουσίας χαρακτηρίζεται περισσότερο από ομοιότητες παρά από διαφορές. Αυτές εντοπίζονται τόσο στη συζήτηση για τη ψήφιση του νόμου 2910/2001 όσο και στον τρόπο που τελικά χειρίστηκαν την απόδοση ευθυνών.

Στην πρώτη περίπτωση, διακρίνουμε μια πιο εκλογικευμένη και ψύχραιμη προσέγγιση του θέματος της μετανάστευσης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν καταγράφονται λεκτικές ακρότητες και φραστικές υπερβολές. Εντούτοις, όσον αφορά την απόδοση ευθυνών για την υπόθεση των παράνομων ελληνοποιήσεων αλλά και εν γένει τη συζήτηση για την αντιμετώπιση της μεταναστευτικής ροής στη χώρα, και τα δύο κόμματα εξουσίας επιδεικνύουν μια αξιωματική διάθεση αποποίησης των ευθυνών και απόδοσής τους σε τρίτους χώρους. Στους τελευταίους περιλαμβάνονται η δημόσια διοίκηση και η αστυνομία στις οποίες, και τα δύο μεγάλα κόμματα, αποδίδουν ανικανότητα, αδιαφάνεια και αναποτελεσματικότητα. Λειτουργούν δηλαδή, σε τελική ανάλυση, ως αποδιοπομπαίοι τράγοι μιας σει-

ράς παραλείψων, ανεπαρκών εκτιμήσεων και συγκεκριμένων πολιτικών επιλογών (π.χ. του ΥΠ.ΕΞ. και της ελληνικής κυβέρνησης την περίοδο 1990-1993 για το άνοιγμα των συνόρων με την Αλβανία) οι οποίες στην ουσία πραγματοποιήθηκαν με αποφάσεις των εκάστοτε πολιτικών ηγεσιών κατά την τελευταία δεκαπενταετία τις οποίες και βεβαιώνουν.

...της δικαιοσύνης

Όσον αφορά τη δικαιοσύνη θα πρέπει να διακρίνουμε τα εισαγγελικά πορίσματα από τις δικαστικές αποφάσεις. Γενικά, η εισαγγελική αρχή έχει μεγαλύτερη ευχέρεια κινήσεων και λόγου από το δικαστήριο κατά την τυπική διαδικασία. Έτσι, στο πόρισμα της πρώτης υπόθεσης, υπάρχουν υπαιτιγμοί και χαρακτηρισμοί για τη μία πλευρά ('ήταν τουλάχιστον αφελές', 'για προφανείς λόγους') αμφισβητώντας την αξιοπιστία της, ενώ τονίζεται επανειλημμένα η ισχύς των επιχειρημάτων της άλλης πλευράς, κυρίως με επιρρήματα και επίθετα 'προφανές', 'θα ήταν αφελές', 'ασφαλώς αποκαλυπτικά'.

Και στη δεύτερη περίπτωση, ο λόγος του πορίσματος περιέχει αντίστοιχες εκφράσεις, όπως 'δράση ρωσικής μαφίας', 'κράχτες τουριστικών γραφείων-μεσάζοντες', 'έμπλοκή επίσημων αρχών', δίνοντας έμφαση στα γεγονότα και λιγότερο σε χαρακτηρισμούς. Η λέξη διαφθορά χρησιμοποιείται χωρίς να γίνεται καμιά διευκρίνιση ή οριοθέτηση ('φαινόμενα διαφθοράς διπλωματικών υπαλλήλων'), αλλά ούτε και επικεντρώνεται σε αυτήν. Υπάρχουν επίσης διατυπώσεις, όπως 'κίνδυνοι εθνικών συμφερόντων', 'απάτες με ανεξέλεγκτες διαστάσεις', 'αυθαίρετη διαδικασία' κ.ά.

...των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης

Όσον αφορά την πρώτη υπόθεση, σύμφωνα με τις αναλύσεις μας ο Τύπος και το ραδιόφωνο ακολουθούν κυρίως δύο γραμμές. Η πρώτη επικεντρώνεται στο θέμα της χρηματοδότησης των κομμάτων στη σύγχρονη κοινωνία, δίνοντας έμφαση στα νομοθετικά κενά και τις θεσμικές αδυναμίες. Τα ΜΜΕ επιχειρούν μια ανάλυση των κοινωνικών και πολιτικών δομών με σκοπό να προσδιορίσουν τις 'αιτίες της διαφθοράς' χωρίς να την αποσαφηνίζουν εννοιολογικά.

Η δεύτερη τακτική που ακολουθείται επικεντρώνεται στη συγκεκριμένη υπόθεση (ΜΑΥΟ) και τη δικαστική διαμάχη των δύο βασικών πρωταγω-

νιστών της, κατακλύζοντας το κοινό με λέξεις όπως 'διαφθορά', 'αδιαφάνεια', 'σκάνδαλα', 'διαπλοκή' και τα σχετικά, ανταποκρινόμενη στις παραδοσιακές συνταγές προϊόντων των Μέσων και τις πιθανολογούμενες προτιμήσεις των καταναλωτών τους.

Η υπόθεση MAYO αποτέλεσε την αφορμή για να αναδειχθούν οι κομματικές προτιμήσεις των δημοσιογράφων. Το στοιχείο αυτό δεν αναιρεί την επαρκή παρουσίαση των γεγονότων της υπόθεσης και την εξέλιξή της. Ένα επίσης ενδιαφέρον στοιχείο για τη διαφοροποίηση του δημοσιογραφικού λόγου που αναφέρθηκε και τη μετεξέλιξή του σε περισσότερο παραταξιακό λόγο, είναι το προφίλ των πρωταγωνιστών (Μητσοτάκης /Αλιώτης). Τα συγκεκριμένα πρόσωπα δρουν καταλυτικά για τους υψηλούς τόνους τόσο των ιδίων των άρθρων (ιδίως των άρθρων-γνώμης), όσο και των εν γένει αναφορών από τους πολιτικούς (συνεντεύξεις, δηλώσεις στον Τύπο κ.ά.). Έτσι, ο δημόσιος λόγος περί διαφθοράς καθίσταται ολοένα και πιο νεφελώδης και συγκεχυμένος, χωρίς να βοηθά στον προσδιορισμό ενδεχόμενων ποιοτικών αλλαγών του φαινομένου στην Ελλάδα. Συνολικά, η έμφαση που δίνεται από τα ΜΜΕ στις περιπτώσεις που εξετάζουμε, περιορίζεται σε προτάσεις για νομικές βελτιώσεις και σε ηθικές εκκλήσεις.

Στη δεύτερη υπόθεση, τα μέσα ενημέρωσης στέκονται θετικά απέναντι στους μετανάστες ανεξαρτήτως γεγονότων. Δεν επιρρίπτεται κανενός είδους ευθύνη σε αυτούς για τη χρήση παράνομων μεθόδων, αντίθετα αποδίδουν ξενοφοβία και ρατσισμό στην ελληνική κοινωνία. Για το θέμα δεν παίρνουν σαφή θέση, αλλά σε μερικά έντυπα που υποστηρίζουν λιγότερο ή περισσότερο κάποιο πολιτικό κόμμα, παρατηρείται εκτεταμένη παρουσίαση των δηλώσεών του. Έτσι, για μεν τις εφημερίδες που είναι φιλικές προς τη ΝΔ, οι παράνομες ελληνοποιήσεις είναι προσπάθεια επίδρασης στο εκλογικό αποτέλεσμα, ενώ για τις εφημερίδες που διάκινεται φιλικά προς το ΠΑΣΟΚ, περιγράφονται ως 'εσωτερικό' σκάνδαλο της αστυνομίας. Κατά συνέπεια, τα άρθρα είτε ανάγουν το ζήτημα σε πολιτικό και αναζητούν πολιτικές ευθύνες είτε το ανάγουν σε ποινικό και αναζητούν ποινικές ευθύνες δημοσίων λειτουργών (πλαστογραφία, δωροδοκία), επισημαίνοντας ότι πρόκειται 'ξεκάθαρα' για 'εκτεταμένη διαφθορά' και εκδήλωση του χωρίς κύρος, 'αδύναμου' να αντιδράσει και να πάρει μέτρα ελληνικού κράτους. Υπάρχουν βέβαια και εξαιρέσεις στις οποίες η αρθρογραφία είναι αρκετά ήπια και προσγειωμένη, όπως επίσης και τα περισσότερα από τα

κείμενα πολιτικών που φιλοξενούνται. Γενικότερα όμως, στη σχετική αρθρογραφία η λέξη 'διαφθορά' είναι αρκετά διαδεδομένη και χρησιμοποιείται συχνά 'μηχανικά' χωρίς ιδιαίτερο προβληματισμό και περαιτέρω διευκρίνιση.

...των μη κυβερνητικών οργανώσεων

Το μόνο κείμενο μη κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ) που αφορούσε τη χρηματοδότηση των κομμάτων είναι του ελληνικού παραρτήματος της Διεθνούς Διαφάνειας (Transparency International), στο οποίο επισημαίνεται το κλίμα που επικρατεί ενόψει των επικείμενων τότε εκλογών του 2004, ενώ για τις εκλογές του 2000 δεν υπάρχει κάτι σχετικό. Χρησιμοποιεί έντονες εκφράσεις και διατυπώσεις. Η ΔΔ-Ελλάς χαρακτηρίζει τη διαφθορά αιτία της φτώχειας και 'κοινωνικό καρκίνωμα'. Γι' αυτήν, η ηθική στην πολιτική συμπεριφορά στις περισσότερες χώρες, και στην Ελλάδα ειδικότερα, έχει υποβαθμιστεί και κύριες αιτίες είναι η ανάγκη για προβολή και οι αμοιβαίες εξαρτήσεις μέσω μαζικής ενημέρωσης και πολιτικών.

Άλλες ΜΚΟ επιχειρούν μια σφαιρικότερη και πιο επιστημονική προσέγγιση του θέματος της διαφθοράς, θεωρώντας την πάντως δεδομένη, χωρίς να ξεφεύγουν ούτε από την αναζήτηση αιτιών ούτε και από τη χρήση του όρου χωρίς να τον προσδιορίζουν, με λίγες εξαιρέσεις.

Αν και η πλειοψηφία των ΜΚΟ παραδέχεται ότι η διαφθορά αποτελεί παλαιό φαινόμενο, αποδίδουν το ενδιαφέρον τους στον αυξανόμενο δημόσιο προβληματισμό για τις επιπτώσεις των σύγχρονων μορφών της στην κοινωνία. Σε γενικές γραμμές, θεωρούν ότι η διαφθορά τη σύγχρονη εποχή είναι πιο εκλεπτυσμένη σε σχέση με το παρελθόν και παγκόσμιο φαινόμενο το οποίο συνδέεται με τα παράνομα ιδιωτικά συμφέροντα και το οργανωμένο έγκλημα. Είναι ενδιαφέρουσα η πληθωρική χρήση του όρου 'διαφθορά' στα κείμενά τους, για παράδειγμα σε ένα από αυτά αποτελεί το 2,2% του συνόλου των λέξεων. Εκφράσεις όπως 'καθολική σήψη', 'οι πάντες λαδώνονται', 'σκάνδαλα', 'διαπλοκές' και 'αυγό του φιδιού', δεν είναι ασυνήθεις.

Σύμφωνα με τις ελληνικές ΜΚΟ, η διαφθορά εξαπλώθηκε 'γοργά' και 'ξαφνικά' και είναι δύσκολο να αντιμετωπισθεί μεμονωμένα από κάθε χώρα με τη βοήθεια του ποινικού νόμου ή διοικητικών μεταρρυθμίσεων. Ως εκ

τούτου, υποστηρίζουν μια γενικευμένη και συγχρονισμένη προσπάθεια από όλες τις κυβερνήσεις με τη συμμετοχή της κοινωνίας πολιτών.

Συνολικά, ο δημόσιος λόγος τους έχει σκοπό περισσότερο να πείσει το κοινό για την αξία τους και να ελκύσει την προσοχή των πολιτών, παρά να παρουσιάσει ουσιαστικό έργο και εμπεριστατωμένες αναλύσεις.

Για τη δεύτερη περίπτωση των ελληνοποιήσεων, όλα τα κείμενα των ΜΚΟ έχουν καταγγελτικό χαρακτήρα απέναντι στην ακολουθούμενη 'ψηφοθηρική', 'αντιαρκατική' και 'χωρίς σχέδιο μεταναστευτική πολιτική'. Οι λέξεις 'διαφθορά' και 'διαπλοκή' δεν χρησιμοποιούνται συχνά και, όταν αυτό συμβαίνει, είναι είτε μεταφορά δηλώσεων πολιτικών είτε για την υποστήριξη απόψεων σχετικών με το θέμα της μετανάστευσης. Αντιθέτως, χρησιμοποιούνται έντονοι χαρακτηρισμοί, όπως 'αισχρή κάλυψη ποινικών αδικημάτων', 'διαλυμένο κράτος', 'κομματικοποίηση του κράτους... κρατικοποίηση των κομμάτων', 'εμπόριο η παλιννόστηση... εμπόριο η ψηφοθηρία' και αίτημα για εγρήγορση των πολιτών: 'Συναγερμός για την προστασία της δημοκρατίας' και 'επείγουσα η χάραξη μεταναστευτικής πολιτικής'. Όμως, δεν είναι σπάνιες οι φορές που καθιστούν τους πολίτες συνενόχους στα 'αδικήματα' και στις συμπεριφορές των αρχών λόγω μη αντίδρασης σ' αυτές τις τακτικές.

...της αστυνομίας

Δεδομένου ότι στην πρώτη υπόθεση η αστυνομία δεν έχει καμία ανάμειξη και για τη δεύτερη δεν έχουν δημοσιοποιηθεί ανακοινώσεις, εξετάσαμε τις εκθέσεις της Διεύθυνσης Εσωτερικών Υποθέσεων της ΕΛ.ΑΣ (Δ.Ε.Υ.) για να έχουμε πληρέστερη ενημέρωση. Οι εκθέσεις αναφέρονται στον ρόλο της εμπιστοσύνης του πολίτη προς το κράτος, στη διαφθορά και την ηθική.

Επισημαίνεται συχνά η αποτελεσματικότητα της αστυνομίας και δίνεται έμφαση σε υποθέσεις δωροδοκίας και παράβασης καθήκοντος των δημοσίων υπαλλήλων, κάτι που δεν δικαιολογείται ούτε από τους αριθμούς ούτε από τις καταδίκες τους με βάση τα στοιχεία των εκθέσεων της Διεύθυνσης.

Από την άλλη πλευρά, η Υπηρεσία τονίζει ότι η διαφθορά στην αστυνομία είναι 'περιστασιακή και όχι δομική' και εξαίρει τον ρόλο της Υπηρε-

σίας ως αντικειμενικής, αμερόληπτης, αυστηρής, πλήρως ανταποκρινόμενης στα καθήκοντα και τις απαιτήσεις των πολιτών και της κοινωνίας.

Γενικά στις εκθέσεις της η Δ.Ε.Υ. αποφεύγει να χρησιμοποιήσει τη λέξη διαφθορά, επειδή υιοθετεί την ακριβή νομική ορολογία, όπως και η δικαιοσύνη. Δεν αποδίδει πολιτικές ευθύνες και για αδικήματα σχετικά με την υπηρεσία επιρρίπτει την ευθύνη αποκλειστικά στη δημόσια διοίκηση.

Όσον αφορά συγκεκριμένες υποθέσεις που έχουν γίνει κατά καιρούς γνωστές σε σχετικά θέματα, ο λόγος της αστυνομίας με βάση δημοσιεύματα του Τύπου ή δικές της ανακοινώσεις είναι περιγραφικός.

...της δημόσιας διοίκησης

Η δημόσια διοίκηση, από την πλευρά της, υιοθετεί την έννοια της διαφθοράς χωρίς συζήτηση, δεν προβληματίζεται επί του θέματος –με βάση πάντοτε τα κείμενα που εξετάστηκαν– απουσιάζει ο συσχετισμός της με το φάσμα των αδικημάτων ‘περί την υπηρεσία’ και είναι ενδιαφέρον ότι τη συνδυάζει με την κακοδιοίκηση.

Τα μεν στελέχη της δημόσιας διοίκησης προσπαθούν να απομακρύνουν τη μομφή, αλλά δεν κατορθώνουν να είναι διεισδυτικά, ενώ οι εκπρόσωποι των σωμάτων ελέγχου που έχουν δημιουργηθεί, υποστηρίζουν τους ελεγκτικούς μηχανισμούς ως κατάλληλα θεσμικά μέσα για την καταπολέμηση της διαφθοράς και της κακοδιοίκησης.

Εν κατακλείδι, η δημόσια διοίκηση δεν φαίνεται να αντιδρά για την ώρα στους χαρακτηρισμούς και την ευθύνη που της αποδίδεται από κάθε πλευρά.

και της οικονομίας

Τα κείμενα της οικονομίας δεν αναφέρονται ειδικά στις υποθέσεις μελέτης μας αλλά είναι γενικά. Συνδέουν τη διαφθορά με το κράτος και τις λειτουργίες του δημόσιου τομέα. Παράλληλα ασκούν κριτική στους πολίτες επειδή είναι ‘πρόθυμοι’ να χρησιμοποιήσουν παράνομες πρακτικές για την εξυπηρέτηση του σκοπού τους.

Χαρακτηρίζουν τη διαπλοκή, την αδιαφάνεια και τη διαφθορά ως τα μεγάλα αμαρτήματα της ελληνικής οικονομίας και πολιτικής και τους κυρίαρχους ανασταλτικούς παράγοντες προόδου της χώρας. Ειδικότερα α-

ναφέρονται στη διόγκωση της γραφειοκρατίας και της διαφθοράς, τη μειωμένη παραγωγικότητα και τη συνεπαγόμενη εκρηκτική αύξηση του κόστους των δημοσίων υπηρεσιών για την οικονομία, ως κύριες αιτίες της αντισυμβατικής και αντικοινωνικής λειτουργίας των δημοσίων υπηρεσιών. Γι' αυτό προτείνουν την εκ βάθρων αλλαγή των βασικών αρχών του συστήματος με την 'επανίδρυση του κράτους' και τη θεμελίωσή του σε νέες αρχές, οι οποίες συμβάλλουν στην αποτελεσματικότητα και την αποδοτικότητα των δραστηριοτήτων του.

Συμπερασματικές παρατηρήσεις σχετικά με τον επίσημο λόγο για τη διαφθορά

Οι όροι *διαφθορά*, *αδιαφάνεια*, *διαπλοκή* χρησιμοποιούνται συχνά στα κείμενα που αναλύθηκαν, με εξαίρεση τα κείμενα της δικαιοσύνης και λιγότερο της αστυνομίας τα οποία ακολουθούν, όπως ήταν αναμενόμενο, την ανστηρή απόδοση των όρων, σύμφωνα με τη νομική επιστήμη.

Η διαφθορά αναφέρεται ως 'κοινωνική νόσος' και περιστασιακά ως 'κοινωνικό φαινόμενο' και 'προϊόν' των σύγχρονων κοινωνιών. Παρόλα αυτά, σε αρκετά από τα κείμενα εκφράζεται έντονη κριτική απέναντι στους εκπροσώπους του κράτους. Η δημόσια διοίκηση είναι στόχος της εντονότερης κριτικής ως βασικός ανασταλτικός παράγοντας ανάπτυξης της χώρας, ενώ η οικονομία παρουσιάζεται ως το βασικό 'θύμα' της διαφθοράς. Το στοιχείο αυτό είναι περισσότερο εμφανές στην οικονομία και τις ΜΚΟ και, από διαφορετική οπτική, στα περισσότερα ΜΜΕ. Οι υπόλοιπες ομάδες στη συγκεκριμένη υπόθεση προσπαθούν να διαμορφώσουν έναν σαφή ρόλο στη δημόσια συζήτηση για τη διαφθορά. Η δικαιοσύνη, από διαφορετική αφετηρία, μαζί με τους πολιτικούς υποστηρίζει την ενίσχυση της νομοθεσίας και των ελεγκτικών μηχανισμών. Πιο συγκεκριμένα:

Οι πολιτικοί αν και αναφέρονται συχνά στο θέμα της διαφθοράς και τη διαπλοκή συμφερόντων, όταν προκύπτει μια συγκεκριμένη υπόθεση ο λόγος τους γίνεται παραταξιακός. Έτσι επιδιώκουν την απόπειση των ευθυνών τους, εκτοξεύοντας κατηγορίες στους πολιτικούς αντιπάλους τους για να αποδώσουν τελικά τις ευθύνες αλλού, συνήθως στη διοίκηση και την κακοδιοίκηση παρά στον εαυτό τους.

Το νόημα της διαφθοράς παραμένει θολό και είτε παρουσιάζεται ως γενικευμένο φαινόμενο ή συνδέεται με την πολιτική πρακτική τη σύγχρονη

εποχή. Είναι ακόμη ενδιαφέρον ότι η πολιτική δανειζεται το νόημα της διαφθοράς από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και το αντίστροφο, χωρίς ουσιαστικά αυτή να εξετάζεται σε βάθος. Στην πολιτική, πέρα από τις δηλώσεις και τις διακηρύξεις των φορέων της για το ζήτημα, φαίνεται να υπάρχει και μια συγκαλυμμένη άποψη η οποία θεωρεί τη διαφθορά ως 'αναπόφευκτο κακό' και 'μέρος του παιχνιδιού'.

Για τα ΜΜΕ από την άλλη πλευρά, η διαφθορά παραμένει πάντα μια ιστορία των πρωτοσέλιδων, πολύτιμη για εντυπωσιασμό και για την επικέντρωση σε πρόσωπα.

Οι ΜΚΟ με τη σειρά τους, στα δημόσια κείμενά τους δεν προσθέτουν για την ώρα τίποτε περισσότερο από απόψεις διεθνών οργανισμών. Ταυτόχρονα, η διαφθορά νοείται ως 'κοινωνική νόσος' για την ίαση της οποίας χρειάζεται η δέσμευση του συνόλου της κοινωνίας. Έτσι, οι ιδιαιτερότητες του θέματος παραμένουν και πάλι αόριστες.

Η αστυνομία δίνει έμφαση στην τόνωση της εμπιστοσύνης των πολιτών στο κράτος και την αποκατάσταση των ηθικών αξιών.

2. Οι προσωπικές αντιλήψεις των επίσημων φορέων και λειτουργών

Κατά τη διάρκεια της δεύτερης ερευνητικής φάσης του προγράμματος πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με εκπροσώπους της πολιτικής, της δημόσιας διοίκησης, της δικαιοσύνης, της αστυνομίας, των ΜΜΕ, των μη κυβερνητικών οργανώσεων και της οικονομίας. Οι συνεντεύξεις ήταν ελεύθερες χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι ερευνητές δεν χρησιμοποίησαν άξονες συζήτησης, ενώ στη συνέντευξη μετείχαν δύο ερευνητές/ήτριοι για πρακτικούς λόγους, με εξαίρεση τρεις περιπτώσεις. Με την ανάλυση του υλικού που συγκεντρώθηκε, επιχειρήθηκε η αναδόμηση και κωδικοποίηση των απόψεων για τη διαφθορά στην Ελλάδα και, κατ' επέκταση, η σύγκριση κατά το δυνατόν των αποτελεσμάτων με αυτά της προηγούμενης φάσης.

Για την επεξεργασία και ανάλυση των συνεντεύξεων, χρησιμοποιήθηκε το ίδιο λογισμικό πρόγραμμα με την πρώτη φάση. Η δεύτερη φάση θα μπορούσε να θεωρηθεί πιο ενδιαφέρουσα λόγω της ποικιλίας του υλικού των συνεντεύξεων, αλλά και πιο δύσκολη λόγω της απροθυμίας/αδυναμίας ορισμένων εκπροσώπων να συμμετάσχουν σε συνέντευξη, συνήθως εξαιτίας χρονικών περιορισμών. Τα κριτήρια επιλογής των συνεντευξιζομένων ήταν η θέση τους, η οικειότητα με το θέμα της έρευνας και η πιθανότητα

θετικής ανταπόκρισής τους. Το αρχικό δείγμα ήταν 39 άτομα/συνεντεύξεις, το οποίο μετά από συστηματικές και επίμονες προσπάθειές μας περιορίστηκε σε 24 συνεντεύξεις από 27 άτομα. Τελικά αναλύθηκαν 22 συνεντεύξεις από 25 άτομα (56% του δείγματος), εκ των οποίων μόνο τρία (18,1%) κατέστη δυνατόν να είναι γυναικείου φύλου.

Όλοι οι συνεντευξιζόμενοι συμφώνησαν ότι η διαφθορά στην Ελλάδα είναι *εκτεταμένη αλλά μικρής βαρύτητας* και αφορά κυρίως τον τομέα της δημόσιας διοίκησης. Όμως, όλες ανεξαιρέτως οι ομάδες-στόχοι θεωρούν ότι διαφθορά εντοπίζεται μόνο σε *συγκεκριμένους τομείς* της δημόσιας διοίκησης και δεν είναι σε *καμιά περίπτωση* φαινόμενο που αφορά ολόκληρο τον δημόσιο τομέα. Η διαφάνεια χρηματοδότησης και λειτουργίας των πολιτικών κομμάτων αξιολογήθηκε ως το πιο σημαντικό και δύσκολο θέμα σχετικά με τη διαφθορά. Οι λόγοι είναι, αφενός, η αυξημένη ανάγκη χρηματοδότησης των κομμάτων και των υποψήφιων βουλευτών και, αφετέρου, η ελλιπής υποστήριξη από φίλους και μέλη εξαιτίας της αυξανόμενης αναξιопιστίας της πολιτικής. Επίσης, δεν αγνοήθηκε και ο ρόλος των συμφερόντων της ιδιωτικής οικονομίας και των ΜΜΕ στη διαφθορά και τις αμοιβαίες εξαρτήσεις με την πολιτική. Ο ρόλος των ΜΚΟ, επίσης, αμφισβητήθηκε έντονα από πολλούς εκπροσώπους, ελάχιστα δε συνδέθηκε με την ενεργή έκφραση της κοινωνίας πολιτών.

Όσον αφορά τον ορισμό της διαφθοράς, παρατηρήθηκε διαφωνία ως προς το περιεχόμενό του. Μερικοί εκπρόσωποι των ομάδων υποστήριξαν ότι ο όρος είναι πολύ γενικός και, παρότι χρήσιμος για επικοινωνιακούς λόγους, δεν ενδείκνυται για την απονομή της δικαιοσύνης. Παράλληλα, κάποιοι άλλοι εκπρόσωποι περιέλαβαν στον όρο την οικονομική εγκληματικότητα (π.χ. απάτη) ακόμη και εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας (π.χ. κλοπή). Άλλοι πάλι ακολούθησαν τον ορισμό και τη λογική του ποινικού κώδικα (π.χ. δωροδοκία). Όμως δεν ήταν λίγοι εκείνοι που έδωσαν έμφαση, πρώτον, στον εξαναγκασμό ως στοιχείο διαφθοράς και, δεύτερον, στο κατά πόσον το προϊόν ή ο λόγος διαφθοράς είναι για την τέλεση και κάλυψη παρανομίας. Γενικά, ο όρος θεωρήθηκε ότι είναι ευρύς, ότι προκαλεί σύγχυση και εμπεριέχει ηθική αξιολόγηση.

Συνοπτικά οι αιτίες του φαινομένου της διαφθοράς που ανέφεραν οι ομάδες εντάχθηκαν σε δύο γενικές προσεγγίσεις/οπτικές. Ατομικιστική-ηθική προσέγγιση, κατά την οποία η διαφθορά θεωρείται αποτέλεσμα ορ-

θολογικής επιλογής και αντικατοπτρίζει την κατάπτωση των ηθικών και κοινωνικών αξιών και τη χαμηλή ηθική στάθμη των ατόμων που εμπλέκονται σε αυτή. Κοινωνική-δομική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η διαφθορά είναι το προϊόν και η παρενέργεια της 'στρεβλής' οικονομικής και πολιτικής ανάπτυξης του κράτους, της κρατικοδίαιτης ιδιωτικής οικονομίας, της κερδοσκοπίας, του φιλελευθερισμού και της αδυναμίας του κράτους να ανταποκριθεί στα δικαιώματα και τις ανάγκες των πολιτών.

Με βάση τις συνεντεύξεις, η διαφθορά θεωρείται ότι διευκολύνεται από τον νομοθετικό πληθωρισμό, τη χαμηλή ποιότητα των νόμων, τις προβληματικές συνθήκες εργασίας και την υποδομή των δημοσίων υπηρεσιών, την έλλειψη επαγγελματικού ήθους, τη χαμηλή ποιότητα της πολιτικής ζωής και των πολιτικών προσώπων του τόπου και τη διαπλοκή ανάμεσα στα πολιτικά πρόσωπα και τις διάφορες ισχυρές ομάδες συμφερόντων, γεγονός που προκαλεί τη δυσπιστία των πολιτών απέναντι στους κρατικούς θεσμούς και την κατάρρευση των κοινωνικών αξιών. Η διαφθορά ενισχύεται ακόμη από τον καταναλωτισμό της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας, την απληστία, τη χαμηλή ποιότητα εκπαίδευσης, τη διάβρωση του πολιτισμού, την αύξηση της ανοχής απέναντι στην παραβίαση των νόμων και την καχυποψία στο κράτος.

Οι περισσότερες ομάδες με τις οποίες συζητήσαμε, με μικρές εξαιρέσεις κάποιων εκπροσώπων από την οικονομία και τις ΜΚΟ, εξέφρασαν την άποψη ότι η διαφθορά στην Ελλάδα δεν είναι σημαντικά μεγαλύτερη απ' ό,τι σε άλλες ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες, έδειξαν δε έντονο σκεπτικισμό για τους δείκτες μέτρησης της διαφθοράς από τους διεθνείς οργανισμούς, χωρίς να αμφισβητούν εν τέλει τα αποτελέσματά τους. Πάντως, οι περισσότεροι θεωρούν τις πρωτοβουλίες της Ε.Ε. για την αντιμετώπιση του φαινομένου θετικές προς την κατεύθυνση αυτή, χωρίς να λείπουν οι επιφυλάξεις για τους πραγματικούς λόγους του ενδιαφέροντός της (π.χ. ο έλεγχος του κεφαλαίου της διαφθοράς).

Εντούτοις, ο λόγος τους εξέφραζε πεσιμισμό όσον αφορά την αποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου, κυρίως εξαιτίας της κομματοκρατίας και του λαϊκισμού που κυριαρχεί στο πολιτικό σύστημα της χώρας, το οποίο ανέχεται και ενθαρρύνει φαινόμενα διαφθοράς και αυθαιρεσιών. Ταυτόχρονα, όλοι οι εκπρόσωποι των ομάδων-στόχων δήλωσαν ότι είναι αισιόδοξοι (τουλάχιστον λεκτικά) για το μέλλον, στηρίζοντας την αισιοδο-

ξία τους σε κάποιες αλλαγές που ευελπιστούν ότι θα γίνουν προκειμένου να δημιουργηθεί ένας 'νέος τύπος' πολίτη ο οποίος θα αντιδρά και θα αποδοκιμάζει τέτοιου είδους φαινόμενα. Βέβαια, το αίσθημα αισιοδοξίας έρχεται σε αντίφαση με όσα προηγούμενα εξέθεσαν, αισιοδοξία την οποία μάλιστα δεν μπόρεσαν και οι ίδιοι να αιτιολογήσουν ικανοποιητικά. Συν τοις άλλοις, από ορισμένους τέθηκε και το θέμα της ηγεσίας για την πρόοδο της κοινωνίας. Εκφράστηκε η έλλειψη ηγετών με ηθικό ανάστημα και ισχυρή βούληση στην χώρα, καθώς και η αδήριτη ανάγκη να υπάρξουν στον κοινωνικό βίο φυσιογνώμιες με ήθος και όραμα ώστε να αποτελούν πρότυπο.

Όλες οι ομάδες-στόχοι συγκέντρωσαν το ενδιαφέρον τους σε αλλαγές τόσο σε νομοθετικό και πρακτικό επίπεδο, ιδιαίτερα στη βελτίωση της λειτουργίας της δημόσιας διοίκησης και την εκπαίδευση συνειδητοποιημένων πολιτών, και λιγότερες ομάδες σε αλλαγές οικονομικής φύσεως (υγιής ανταγωνισμός, αποπαραεμβιατισμός, φορολογική δικαιοσύνη). Επιπροσθέτως, η νομοθεσία για την καταπολέμηση της διαφθοράς θεωρήθηκε απολύτως επαρκής, σε αντίθεση με την πολιτική βούληση για διαφάνεια, η οποία χαρακτηρίστηκε από ελλειψή έως ανύπαρκτη. Όσον αφορά τις πολιτικές καταπολέμησης της διαφθοράς, η πλειοψηφία των εκπροσώπων των ομάδων απέρριψε τις κατασταλτικές μεθόδους και τις αυστηρές ποινές και έδωσε, αντίθετα, έμφαση στην ενίσχυση των προληπτικών πρακτικών με την εκπαίδευση για την καλλιέργεια ήθους, την πληροφόρηση και την ευαισθητοποίηση για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πολιτών. Ανέδειξαν ακόμη, τον επιζήμιο ρόλο των ιδιωτικών ΜΜΕ (και ιδίως των ηλεκτρονικών) στην παραπληροφόρηση του κοινού, την εμπορευματοποίηση της πολιτικής, τη διαπλοκή, την εξουδετέρωση της δημοσιογραφικής δεοντολογίας και τη σοβούσα αμφισβήτηση των θεσμών. Ωστόσο, κανείς από τους εκπροσώπους δεν μπόρεσε να διατυπώσει σαφείς προτάσεις για τον τρόπο με τον οποίο θα περιορισθεί η ανεξέλεγκτη λειτουργία των ΜΜΕ και θα βελτιωθεί η ποιότητά τους.

Επίσης, οι περισσότεροι εκπρόσωποι τόνισαν την αναγκαιότητα αναβάθμισης της πολιτικής ζωής του τόπου, η οποία θα επέλθει με την απεξάρτηση των πολιτικών προσώπων από τα διάφορα οικονομικά συμφέροντα, την αλλαγή του εκλογικού νόμου και της νομοθεσίας για τη χρηματοδότηση κομμάτων και υποψηφίων, την ενίσχυση της ανεξαρτησίας και αποτελεσματικότητας των ελεγκτικών μηχανισμών και την εφαρμογή των νόμων.

Τέλος, η έννοια της κουλτούρας αν και χρησιμοποιήθηκε αρκετά από τους συνεντευξαζόμενους, δεν έτυχε κάποιας συγκεκριμένης σημασιοδότησης. Συνδέθηκε περισσότερο με την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, τη διαπλοκή διαφόρων 'εγχώριων' και 'εξωτερικών' ισχυρών ομάδων και κέντρων εξουσίας, την κομματοκρατία των κυβερνήσεων, η οποία υπονομεύει την αξιοκρατία και διαβρώνει την κοινωνική συνοχή και συνείδηση, ενώ η ξένη εξάρτηση του ελληνικού κράτους ιδιαίτερα μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και του Εμφυλίου, το πολυτάραχο παρελθόν του τόπου και τα κατάλοιπα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που αναπαράγονται στην ελληνική κουλτούρα, δεν έλειψαν από τη συζήτηση.

Συνοπτικά, ο λόγος των περισσότερων ομάδων-στόχων ήταν θετικός και εποικοδομητικός και κοινή ήταν η συνειδητοποίηση της ανάγκης για μείωση, αν όχι για εξάλειψη, της διαφθοράς στη σύγχρονη Ελλάδα, διότι τέτοιου είδους φαινόμενα όχι μόνο είναι αντίθετα με τις δημοκρατικές αξίες, την οικονομική ανάπτυξη και τον πολιτισμό της χώρας, αλλά και τον υπονομεύουν.

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, σύμφωνα με τα κείμενα που αναλύθηκαν στην πρώτη φάση, οι επίσημες αντιλήψεις για το ζήτημα της διαφθοράς στην Ελλάδα δεν παραλλάσσουν σημαντικά από εκείνες των διεθνών οργανισμών που δημιουργούν το πλαίσιο αξιολόγησης (Διεθνής Διαφάνεια, ΟΟΣΑ, Διεθνής Τράπεζα κ.ά.) των χωρών. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει την επιρροή που ασκούν οι συγκεκριμένοι οργανισμοί. Επίσης, η έρευνα έδειξε ότι υπάρχει ένα δίαυλος επικοινωνίας και αναπαραγωγής απόψεων μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών υποσυστημάτων (εδώ: πολιτικής, ΜΚΟ και ΜΜΕ). Κατά συνέπεια, τίθεται ένας πρόσθετος προβληματισμός τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, για τις δυσκολίες της προσέγγισης 'στη βάση' της διαφθοράς λαμβανομένων υπόψη των εν λόγω δίαυλων επικοινωνίας αλλά και άλλων που εμφανίστηκαν στην πορεία της έρευνας και δεν είναι δυνατόν για λόγους οικονομίας να παρουσιασθούν. Εξάλλου, η εμπειρία δείχνει ότι σχετικές κατηγορίες που τραβούν τα φώτα της δημοσιότητας και στιγματίζουν τη χώρα προέρχονται κυρίως από μέλη ισχυρών κοινωνικών ομάδων εναντίον άλλων μελών τέτοιων ομάδων, όταν η εξουσία περνά από τη μια ομάδα στην άλλη. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, οι συγκρούσεις είναι απροκά-

λυπτες και οι διαφορές γίνονται εμφανείς, παρότι οι κατηγορίες σπανώς καταλήγουν σε καταδίκη και επιβολή κυρώσεων. Το στίγμα όμως παραμένει στους πολίτες της χώρας.

Όπως αναμενόταν, η έρευνα στη δεύτερη φάση διαπίστωσε μια ελεύθερη ερμηνεία της 'διαφθοράς' και ταυτόχρονα να συνδέεται με τον όρο, από την πλειοψηφία των ομάδων, μια ηθική και ενίοτε ηθικολογική αντίληψη που ήταν συνήθως περιπτωσιολογική ή συνδεδεμένη με πρόσωπα. Αν και στα αναλυθέντα κείμενα της πρώτης φάσης δεν προσδιοριζόταν το περιεχόμενο του όρου, ο λόγος των ομάδων-στόχων ήταν ως επί το πλείστον οξύς, επιθετικός, καταγγελτικός ή μικροπολιτικός: στη δεύτερη, ίσως και ως εκ της ερευνητικής μεθόδου, ήταν εποικοδομητικός και στην πλειοψηφία των εκπροσώπων των ομάδων-στόχων η προσέγγιση όχι ακροθιγής. Στη δεύτερη φάση της έρευνας προσδιορίστηκαν παράγοντες και αιτίες της διαφθοράς, ενώ στην πρώτη φάση δεν υπήρχε τέτοιο θέμα, με λίγες εξαιρέσεις. Στη δεύτερη φάση οι πολιτικές και τα μέτρα αντιμετώπισης έδιναν έμφαση στην παιδεία, την ενίσχυση των θεσμών και τη βελτίωση των κρατικών λειτουργιών, ελάχιστα δε στην καταστολή, σε αντίθεση με την πρώτη περίοδο. Παράλληλα, απουσίαζε η χρήση της στερεοτύπως επαναλαμβανόμενης 'μηδενικής ανοχής' που κυριαρχούσε στα κείμενα της πρώτης ερευνητικής φάσης. Αμφισβητήθηκε η υψηλή θέση της χώρας στην κατάταξη της διαφθοράς και οι μέθοδοι αξιολόγησης των διεθνών οργανισμών πράγμα που ενδέχεται να μη συνέβαινε εάν η Ελλάδα είχε καλύτερη βαθμολογία.

Σε κάθε περίπτωση, ενώ οι συνομιλητές/τριές μας αποδέχθηκαν την έκταση του προβλήματος, οι περισσότεροι αρνήθηκαν την έντασή του, ιδίως για την ομάδα που ανήκαν. Αυτό δημιουργεί ανάγκη για μεγαλύτερη σκέψη για τον όρο και τη γενίκευση της χρήσης του, περισσότερη έρευνα και μεγαλύτερο σκεπτικισμό απέναντι σε απόψεις που ισχυρίζονται ότι η διαφθορά συνιστά 'παθολογία' και συστατικό στοιχείο της ελληνικής κοινωνίας (Κουτσούκης 1998, 2005), σε εισαγόμενα μοντέλα για το θέμα, χωρίς αντίστοιχη μελέτη, και πάνω απ' όλα αναθεώρηση του σημείου αναφοράς ή καλύτερα του επιπέδου ανάλυσης (Bratsis 2003, Κοντογιώργης 2005). Τέλος, είναι απαραίτητος και ο αναστοχασμός για τις συνέπειες που μπορεί να έχουν τέτοιες απόψεις ή για τον ρόλο που τελικά εξυπηρετούν, χωρίς

αυτό να σημαίνει ότι εθελουφλούμε απέναντι στο πρόβλημα και παρακάμπνουμε την ανάγκη αντιμετώπισής του.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bratsis, P. (2003). *Corrupt Compared to What? Greece, Capitalist Interests, and the Specular Purity of the State*. Discussion Paper No. 8, The Hellenic Observatory, The European Institute, London School of Economics and Political Science.
- Γιαννακόπουλος, Α. (2005). 'Το έγκλημα ως πρόβλημα κουλτούρας. Η συνάφεια μεταξύ των αντιλήψεων για τη διαφθορά και της πρόληψης του εγκλήματος. Μια συγκριτική πολιτιστική μελέτη μεταξύ των υποψήφιων μελών της Ε.Ε. και των κρατών-μελών Γερμανίας και Ελλάδας', *Επιστήμη και Κοινωνία*, 15: 147-163.
- Κοντογιώργης, Γ. (2005). 'Διαφθορά και πολιτικό σύστημα', σε Κουτσούκης, Κ. Σ. & Σκλιάς, Π. Γ. (επιμ.). *Διαφθορά και σκάνδαλα στη δημόσια διοίκηση και την πολιτική*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Κουτσούκης, Κ. Σ. (1998). *Παθολογία της πολιτικής. Όψεις της διαφθοράς στο νεοελληνικό κράτος*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κουτσούκης, Κ. Σ. (2005). 'Ιδιοτελής κοινωνία και διαφθορά', σε Κουτσούκης, Κ. Σ. & Σκλιάς, Π. Γ. (επιμ.). *Διαφθορά και σκάνδαλα στη δημόσια διοίκηση και την πολιτική*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.